

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusunda Emeklilik ve Emeklilik Uygulamaları

Mehmet Salih ERKEK

Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: salih.erkek@usak.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1508-1803

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 20.10.2021 Kabul Tarihi / Accepted: 31.05.2022

ÖZ

ERKEK, Mehmet Salih, **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusunda Emeklilik ve Emeklilik Uygulamaları**, CTAD, Yıl 19, Sayı 37 (Bahar 2023), s. 421-452.

Osmanlı Devleti'nde sivil veya asker devlet görevlilerinin vazifeleri hayatlarının son bulması, yaşlanmaları, hastalanmaları veya görevden azledilmeleri ile son bulmaktaydı. Modern anlamda bir tekaüdlük (emeklilik) anlayışı Osmanlı devlet yapısında ancak askerî ve sivil anlamda gerçekleştirilen reformlar neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu konu hakkında çok ayrıntılı çalışmalardan yoksun olduğumuz bir gerçektir. Mesele askerî kurumlar olunca yapılan çalışmaların oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin en kadim kurumlarından birisi olan ve devletin askeri gücünün önemli bir kısmını oluşturan Yeniçeri Ocağının özellikle XVI. yüzyılın sonlarından itibaren bozulan nizamı neticesinde ıslahı ve hatta ilgası hususunda birçok padişah girişimde bulunmuş ancak bu girişimlerden

II. Mahmud'un dışındakiler başarılı olamamışlardır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusu da istenilen derecede başarılı olamamıştır. Bu orduda görev yaparken yaşlılık nedeniyle iş göremez duruma düşen, hastalanan veya yer aldıkları savaşlarda yaralanan askerler doğal olarak tekaüde ayrılmışlardır. Bâb-ı Askerî kurumu çeşitli sebeplerle Asâkir-i Mansûre ordusundan emekliye ayrılmış olan askerlerin maaşları ve birtakım işleri ile ilgilenmiştir. Bu çalışmada Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunda kimlerin tekaütlük hakkına sahip olduğu, tekaütlük işlemlerinin nasıl yürütüldüğü, tekaüde ayrılanların ne kadar maaş aldıkları ve benzeri konular ele alınacak olup, Bâb-ı Defterî tasnifinde yer alan Uşak ve Şeyhlü kazaları defterlerine göre emekliliğe hak kazananlarının pratikte nasıl kayıt altına alındıkları ele alınacaktır. Uşak ve Şeyhlü kazalarından olup Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunda görev yaparken hastalık veya yaralanma nedeniyle emekliye ayrılan askerlerin hangi muharebelerde yara aldıkları, sakatlık durumları, hangi köylerde veya mahallerde ikamet ettikleri ile askerlikten sonraki meslekleri hakkında bilgiler verilecek ve bu sayede genel anlamda Osmanlı Devleti'nde askeri tekaütlük sistemi hakkında genel bir görünüm ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, Sosyal Güvenlik, Emeklilik, Uşak, Şeyhlü.

ABSTRACT

ERKEK, Mehmet Salih, **Retirement and Relevant Implementations in the Ottoman Army of Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye**, CTAD, Year 19, Issue 37 (Spring 2023), pp. 421-452.

Duties of civilian or military attendants had been terminated by death, illness, getting old, or being discharged in the Ottoman State. Pensionship in a contemporary sense were not practiced until after various civilian and military reforms in Ottoman State. It is a fact that our literature lack of studies on the issue. It can be seen that the studies are at a limited amount when it comes to military institutions. There had been attempts to reform or even repeal of the Guild of Janissaries which were one of the most elder military institution of Ottoman State, and being the large part of its military force, especially after the guild's broken order in the late 16th century, but this attempts had not succeeded until Mahmut II. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye as the successor of the Guild of Janissary had not been as prosper as it is expected, too. Soldiers of active-service who got ill, incapacitated by oldness, or injured during the battles they had attended in this army had got retired, naturally. The institution of Bâb-ı Askerî had taken care of salaries and other services of soldiers who had retired from

the army of Asâkir-i Mansûre for various reasons. In this study, issues such as the soldiers who had the proper conditions to get pensionship, how the pensionship services had been executed, salaries of soldiers who got pensionship etc. is discussed and, the registration process in practice of the ones who got pensionship according to register logs of Uşak and Şeyhlü in the classification logs of Bâb-ı Defterî will be investigated. Recordings of soldiers who had deported to the army of Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye from Uşak and Şeyhlü will be analyzed and the soldiers who got pensionship after illness or injury will be determined according to battles which they got injured, their condition of disabilities, districts or villages they had resided and, their occupational situation after pensionship. Hence, it is aimed that a grand scheme of military pensionship in Ottoman State will be enlightened.

Keywords: Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, Social Security, Retirement, Uşak, Şeyhlü.

Giriş

Amerikalı psikolog Abraham Maslow'un 1943 yılında başta eğitim alanı olmak üzere farklı disiplinler tarafından ilgiyle karşılanan ve genel kabul gören insanın ihtiyaçlar hiyerarşisini konu edindiği "The Theory of Human Motivation" adlı çalışmasında insanın kendini gerçekleştirmeye doğru giden sürecinde güvenlik kaygılarını fizyolojik gereksinimlerinden hemen sonra zikretmesi oldukça manidardır.¹ Güvenlik kavramının fiziksel olduğu kadar doğal olarak sosyal boyutu da bulunmaktadır. Devletlerin tebaalarına veya kendileri için hizmet gören kişilere kaza, sakatlık, yoksulluk, yaşlılık gibi nedenlerle yardımda bulunması geleneği Mısır ve Antik Yunan'a kadar götürülmektedir. M.Ö. V-VI. yüzyıllarda Antik Yunan'da zenginliğin küçük bir azınlığın eline geçmesi ve fakirliğin ciddi boyutlara ulaşması üzerine devlet birtakım önlemler almaya başlamıştır. Bu dönemde devlet bir yandan muhtaç olanlara yardımlar yapmaya başlarken diğer yandan savaş malulleri ve savaşta ölenlerin geride bıraktıklarının geçimlerinin sağlanması; çalışma güçleri ve gelir olanakları kaybolup yakınlarınca bakılamayacak durumda olanlara para, yiyecek ve giyecek yardımında bulunulması; yoksul hastaların, zenginlerden alınan doktorlar vergisi ile maaşları ödenen yoksul doktorlarınca muayene ve tedavilerinin yapılması, ilaçlarının alınması gibi yardımlarda bulunmaktaydı.²

¹ Abraham Maslow, "The Theory of Human Motivation", *Psychological Review*, Sayı 50, s. 370-396.

² Sait Dilik, *Sosyal Güvenlik*, Kamu-İş Yayınları, Ankara, 1991, s. 15-16.

Roma'da, Bizans'ta benzerlerine rastladığımız örnekler bulunmakla birlikte Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın Tanrının bir emri olarak görünen sosyal güvenlik kavramına daha farklı bir boyut kazandırdığı görülmektedir. İslam Devletlerinde İslam'ın toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya verdiği öneme binaen sosyal güvenliğin ön plana çıktığı bir anlayış hâkim olmuştur. Başta zekât ve sadaka olmak üzere hem devletin hem de toplumun üzerine bu noktada ciddi bir sorumluluk yüklediği görülmektedir. Bir İslam Devleti hüviyetinde olan Osmanlı Devleti de başta vakıflar, lonca teşkilatı, sandıklar olmak üzere sivil manada sosyal güvenliğin sağlanmasına yardımcı olan kurumların var olduğu bilinmektedir. Ancak bunların dışında devlet görevlilerinin ve özellikle askerlik vazifesini yerine getirenlerin bu görevleri çeşitli nedenlerle sona erdiğinde nasıl bir durumla karşılaştıkları ve geçimlerini ne şekilde devam ettirdikleri konusu önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Erken Modern Dönemde Sivil ve Askerî Tekaütlük

Son yıllarda Osmanlı Devleti'nde çalışma ilişkileri ve emek tarihi üzerine yapılan çalışmalarda gözle görülür bir artış yaşanmaktadır. Bu artış ile birlikte sivil ve askeri devlet görevlilerinin hangi şartlar altında çalıştıkları ve görevlerinin hitamında ne şartlar altında yaşamlarını sürdürdükleri daha net bir şekilde ortaya koyulmaktadır. Osmanlı Devleti'nde devlet görevlilerinin yerine getirdikleri görevlerini hastalık, sakatlık veya yaşlılık nedeniyle artık yerine getiremez olduklarında geçimlerini sağlamalarına yönelik uygulamalar bulunmaktaydı. Çeşitli belgelerde gördüğümüz tekaüt/tekaütlük kelimesi *“memuriyetten çekilip, çerağ olmak, işten ayrılıp oturmak anlamında kullanılan bir tabirdir. Tekaiütlük devlet veya bir âmmе müessesesinde kanunun tâyin ettiği müddet hizmet görmenin bir memura veya müstahdeme temin ettiği hak”* şeklinde tanımlanmaktadır.³ Pakalın'a göre tekaüdiyye ise *“Tekaiüt (emeklilik) kanununun kabulünden ve memurlara tekaüt maaşı bağlanmadan evvel vezirlerle büyük memurlara ve herhangi bir suretle hizmeti görülenlere ibtiyarlık ve malûliyetleri sebebiyle devletçe bağlanan maaş”*tır.⁴ XVI. Yüzyıldan itibaren belgelerde farklı devlet görevlileri için mütekaüt kavramının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.⁵

³ Mehmet Zeki Pakalın, “Tekaiüt”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Bakanlık Yayınları, Cilt III, Ankara, 1983, s. 442.

⁴ Mehmet Zeki Pakalın, “Tekaiüdiyye”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Bakanlık Yayınları, Cilt III, s. 441.

⁵ 3 Numaralı Mühimme Defterindeki 15 Zi'l-ka'de sene 966 (19 Ağustos 1559) tarihli kayıta Göynük, Mudurnu ve Beypazarı kadınlarına yazılan buyruhduda geçen; *“Bundan akdem ordu-yı hümayünüm için koyun tedârük ve irsâl idesin diyü def'e'âtle ahkâm-ı şer'fe gönderilmiş idi. Eyle olsa taht-ı kazânuşda ba'zı kâdi ve müderris ve nâ'iblerde ve müteka'üd sipâhî*

Tekaüte ayrılanların geçimlerini nasıl karşılayacakları konusu devletin önem verdiği bir konuydu. Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet hizmetinde bulunanlardan yaşlılık, sakatlık gibi nedenlerle ayrılanlara “oturak ulufesi” veya “arpalık” adı altında geçimlerine yetecek miktar maaş veya tayinat bağlanırdı.⁶ Arpalık, “*memurlara bir nevi munzam tahsisat ve azîl yabud tekaüt edilen mülki ve ilmi memurlara mazûliyet ve tekaüt maaşı kabilinden verilen şey hakkında kullanılan bir tabirdir.*”⁷ Erken dönemlerde muayyen bir zeamet miktarı olarak kullanılırken daha sonraları bervech-i arpalık tevcih olunan bir veya müteaddit sancak veya kazanın varidatından bir kısmını ihtiva etmeye başlamıştır.⁸ Arpalığın ne maksatla oluşturulduğuna ve ilk olarak kimlere verildiğine dair açık bir kaynak bulunmamasına rağmen bu tabirin isminden hareketle atlarıyla savaşlara katılanlara hayvanlarının yem bedeli olarak verildiği düşünülmüştür. Ancak askeri ve idari olarak devlet hizmetinde bulunan ulemaya tahsis edilmiş bir gelir olarak görülmesine karşın ilk kayıtlardan yeniçeri ağası, rikab-ı hümayun ağaları, bölük ağaları v.s. gibi ordu ve saray erkânı ile muallim-i padişahi, şeyhülislam ve kazaskerler gibi yüksek ilmiye ricaline ihdas edildiği anlaşılmaktadır.⁹ Arpalığın hem ilmiye hem de seyfiye mensuplarına görev yaptıkları süre içerisinde veya tekaütlüğe ayrıldıktan sonra verilen bir ihsan olduğu kabul edilmekle birlikte ilk

ve piyâde tâ'ifesinde buçağa yarar erkek koyun olup, virmekte ta'allül iderler imiş...” ifadeden bir sipahinin; 3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1993, s. 105, 6 Numaralı Mühimme defterindeki Fî 9 Rebî'u'l-âhır, sene 972 (14 Kasım 1564) tarihli Prizrin ve Yenibâzâr ve Bihor kâdîlarına gönderilen hükümde geçen “*Bundan akdem Semendire Beği olup teka'ud iden Mesîh dâme izzühbîya hük-m-i şerîfüm gönderilüp*” ifadeden Semendire Bey'inin 6 Numaralı Mühimme Defteri 972/1564-1565, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1995, s. 221; yine aynı mühimme defterinde evâyili Ramazân 972 tarihli bir mülk satışı kaydında evin etraf-ı erbaası sayılırken “... yeniçerilikden müteka'ud İsâ bin Abdullâh mülkine...” ifadesinden yeniçerinin 6 Numaralı Mühimme Defteri 972/1564-1565, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1995, s. 112; Fî 10 Zi'l-ka'de 972 tarihli bir diğer belgedeki “... mezhûr oğlanun vâlidesi dabı geliüp; “*Oglum emred-oğlan olup bir müteka'ud kâdî yanına almak isteyüp...*” ifadeden bir kadının tekaüt olduğu anlaşılmaktadır. 6 Numaralı Mühimme Defteri 972/1564-1565, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1995, s. 237

⁶ Abdullâh Martal, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Emeklilik ve Buna İlişkin İlk Düzenlemeler”, *Kebikeç*, Sayı 9, 2000, s. 35.

⁷ Mehmet Zeki Pakalın, “Arpalık”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Bakanlık Yayınları, Cilt I, s. 84.

⁸ İbnül Emin M. Kemal, “Arpalık”, *Türk Tarih Encümeni Mecmûası*, Sayı 17, 1926, s. 276.

⁹ M. Tayyib Gökbilgin, “Arpalık”, *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Cilt I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978, s. 592.

zamanlarda daha çok ilmiye mensuplarına tahsis edildiği, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise daha çok askeri zümreye mensup olanlara verildiğini söylemek daha doğru olacaktır.¹⁰

Özellikle Yeniçerilerin vazifelerini yaşlılık, hastalık veya yaralanma gibi durumlarda bırakmak zorunda kaldıklarında nasıl bir uygulamaya tabi tutuldukları ulufe defterlerindeki kayıtlardan takip edilebilmektedir. Başlangıçta yapmış oldukları vazifeye göre iki ilâ beş akçe arasında yevmiye tahsis edilen Yeniçerilere Kanuni Sultan Süleyman zamanında günlük beş-altı akçe ulufe ödenmekteydi.¹¹ Ulûfe defterlerinde mütekaid, bazı belgelerde “oturak” kelimesiyle ifade edilenler fiilî hizmetlerden çekilerek askerlikle alakası kalmayan yeniçerilerdi. Bir yeniçerinin emekli olduğunda maaşının ne kadar olacağı da kayıtlarda yer almaktaydı. İlk zamanlarda tekaüt olan bir yeniçerinin maaşı Acemi Ocağı’na kaydolduğu andaki maaşından yüksek olamazdı. XVI. yüzyılın ikinci yarısı içinde bunların emeklilik maaşları günde 3'er akçe idi. Çeşitli nedenlerle artık iş göremez duruma gelip otrak/emekli olduklarında aldıkları ulufenin beş akçesini hazineye devrederler, üç akçesini almayı sürdürürlerdi.¹² Daha sonra bu miktar en az 4, en fazla 8 akçeye kadar yükselmiştir.¹³ Yeniçeri zabitleri ise neferlerden farklı olarak ulufe defterlerinin en sonuna “*cemâat-i mütekaidîn-i ağayan-ı ocak*” şeklinde kaydedilmekte ve bunların maaşları ise 150 ila 200 akçe arasında değişmekteydi.¹⁴

Yaşlılıkları nedeniyle tekaüt edilen yeniçeriler için genelde “amelmande” tabiri kullanılmıştır. Amelmande olanlar tekaüt maaşlarını II. Selim zamanına kadar şehremininden veya selâtin camilerinin evkafı fazlasından alırlardı. Ancak yetersizlik sebebiyle II. Selim zamanında cülûs bahşişiyle birlikte yeniçeri tekaüt maaşları üç ayda bir ulûfe ile beraber hazineden ödenmeye başlanmıştır.¹⁵ Askerlerin savaşlarda kazandıkları tecrübelerin yeni savaşlarda oynayacağı rolün farkında olan devlet erkânı tekaüt olan Yeniçerilerden çeşitli hizmetlerde yararlanmayı da ihmal etmemiştir. Korucu namı altında savaşlara götürülen

¹⁰ Nursel Manav, *Mülkiye Tekaid Sandığı'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri (1880-1890)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 3.

¹¹ Gyula Káldy-Nagy, “The First Centuries of The Ottoman Military Organization”, *Acta Orientalia*, Sayı XXXI, 1977, s. 168.

¹² *Kavanin-i Yeniçeriyân, (Yeniçeri Kanunları)*, Yay. Haz. Tayfun Toroser, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 68.

¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları I*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 380.

¹⁴ Uzunçarşılı, *age.*, s. 381.

¹⁵ Mehmet İpşirli, “Tekâüt”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 40, 2012, s. 341.

ancak savaşa katılmayıp çadırdaki bekletilen ve gerektiği durumlarda kendilerinden bilgi alınan bu tekaüt edilmiş Yeniçeriler ile ilgili Kanuni Sultan Süleyman'ın Avusturya Seferi'ne ait hazırlanmış bir risalede geçen şu ifadeler dikkate değerdir:¹⁶

“...ta'yîn buyurub bundan sonra bin beş yüz umûr-dîde ihtiyarlara tekâü'dlük ihsân buyurub yigirmi dokuz akçe koruculuk virilüb ve kanun buyurdılar ki ne vakit padi[şa]hlar sefere gider ise beş yüz ihtiyar korucu ile bin nefer umûr-dîde teka'üd ma'an beraber gidüb bunlar cenge girmeyüb çadır bekleyüb bir kal'anın alınması güç olub fethi müyesser olmayınca bunlar ile meşveret olunub ne gûne tedbîr iderler ise kal'anın fethi müyesser olur.”

XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Yeniçerilerin tekaütlük meselesinin ciddi bir problem haline geldiği görülmektedir. Nitekim 1716 yılında tekaüt ulufesinin verilmeğe başlanması aşamasında bu maaşın sadece yarısının tekaüde ayrılanlara verileceği prensibi getirilmeye çalışılmış ancak esâmî satışlarındaki yolsuzluklar neticesinde bu girişim çok da başarılı olamamıştır. Dönemin ıslahatçı sadrazamlarından olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa hem görev başında hem de emekli olan Yeniçeri sayısındaki artışı görerek 1728'de bir dizi önlem olarak emekliliği yeni bir düzene sokmaya çalışmış ama problem yine de devam etmiştir. Özellikle emekliye ayrılan Yeniçerilerin ellerindeki tekaütlük esâmelerini askerlikle alakası olmayan kimselere satmaları neticesinde ocağa kayıtlı Yeniçerilerin sayısı ile fiilen seferler iştirak edenler arasında büyük bir açık meydana gelmiş ve bu açığı kapatmak için hazineden ciddi bir para çıkışı olmuştur.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci yle birlikte emeklilik sisteminde ıslah çalışmalarının yapıldığı ve bir değişim meydana getirilmeye uğraşıldığı görülmektedir. Arpalık usulünde yaşanan yolsuzluklar ve kanun u kadime uygun olmayan şartlarda yapılan tahsislerin önüne geçebilmek için III. Selim Dönemi'nde arpalık usulü düzeltilmeye çalışılmış ve çıkartılan bir fermanla “*ilmiye mensuplarının bizzat arpalıklarının bulunduğu yerlere gitmesi, hasta ve ihtiyar olanların arpalıklarının ise iltizama verilmesi kararlaştırılmıştır.*”¹⁸ III. Selim Dönemi'nde arpalık uygulamasına yönelik bu ıslah girişiminin yanında Yeniçeri Ocağına alternatif bir ordu olarak tasarlanan Nizâm-ı Cedîd ordusunda da tekaütlüğün geleneksel yapısı dışında değerlendirildiği görülmektedir. Sultan'ın

¹⁶ Ayşe Pul, “Yeniçeri Teşkilatına Dair Bir Risale (Değerlendirme-Karşılaştırmalı Metin)”, *Bellelen*, Cilt 84, Sayı 301, Aralık 2020, s. 1010.

¹⁷ İpşirli, agm., s. 341.

¹⁸ Cahit Baltacı, “Arpalık”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 3, 1991, s. 393.

başlattığı modernleşme hamlesiyle birlikte teşekkül ettiği Nizâm-ı Cedîd ordusu geleneksel askeri sistemin dışında batı tarzında oluşturulmuş yapısıyla orduya asker toplama, talim, sevk ve idare, emeklilik gibi noktalarda yeni bir anlayışı beraberinde getiriyordu. Nizam-ı Cedid ordusuna mensup olan askerler için bir kanunname hazırlanmış ve Özger'in verdiği bilgiye göre;¹⁹

“Nizâm-ı Cedîd askerlerinin talim yaptıkları yer olan Levend Çiftliği Ocağı'ndan tekâ'üde ayrılanların emekli maaşlarını karşılamak üzere; Kütahya, Menteşe, Ankara, Aydın, Beyşehir, Çankırı (Kangırı), Aksaray ve Köstendil sancaklarında mevcut 425 adet tımar ve zeamet tevcih edilmiş ve emekli olan askerlerden hayatını kaybedenlerin maaşları, ihtiyaç durumunun ileri seviyede olması halinde çocuklarına devredilirken; genellikle diğer ocaklarda olduğu gibi çocuklarına verilmeyip hazineye aktarılmıştır.”

Nizâm-ı Cedid deneyimini örnek alarak kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusu geleneksel yapıda süregelen emeklilik sistemine getirdiği yeniliklerle de ön plana çıkmış bir ordu görüntüsündedir.

XIX. yüzyıl başlarında devletin ıslahta girişimlerine fazlasıyla eğildiği ve ciddi bir ıslahat girişiminin başladığı görülmektedir. Kaybolan merkezi otoriteyi yeniden sağlamaya yönelik olarak atılan adımlar beraberinde sivil ve asker devlet görevlilerinin maaş ve emeklilik sistemlerinde düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır.²⁰

“II. Mahmut Dönemi'nde hız kazanan merkez teşkilatındaki yeniden yapılanmalar sonucunda bürokrasi hacim olarak giderek genişlemiş ve sayıları artan memurlara 1838'den itibaren maaş bağlanması kararlaştırılmıştır. Bu kararın amacı tahsisat ve iltizam sistemlerinin yol açtığı rüşvet ve yolsuzluğu ortadan kaldırmaktır.”

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusunda Tekâütlük

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde teşekkül eden Yeniçeri Ocağının XVI. yüzyılın sonlarından itibaren ihtiyacı karşılayamaması ve ocak mensuplarının devlet mekanizması içerisinde gerçekleştirdikleri olumsuz davranışlar bu ocağın ıslahı ve hatta kaldırılması yönünde birtakım girişimlerin başlamasına sebep olmuştur. Osmanlı ordusunun merkez gücü olan Yeniçerilerin düzen ve intizamdan uzak oluşu, devlet işlerine müdahaleleri ve ocağın kanununa mugayir hareketleri adeta ocağı “devlet içinde devlet” konumuna getirmiştir. Özellikle devletin modernleşme hareketlerinin önünde en büyük engel olarak görülen yeniçeriler ile yola devam edilemeyeceğini gören

¹⁹ Yunus Özger, *Osmanlı Ordusunda Emeklilik Sistemi ve Askerî Tekâüd Sandığı (1865-1923)*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 97-98.

²⁰ Nadir Özbek, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları/Emeklilik Gözetim Merkezi, İstanbul, 2006, s. 45.

Osmanlı padişahları zaman zaman örtülü zaman zamansa açık bir biçimde ocağın etkinliğini azaltmak ve uygun bir zamanda ocağı kaldırma düşüncesi içerisine girmişlerdir. 1808’de Osmanlı tahtına çıkan II. Mahmud’un öncelikli meselelerinden birisi Yeniçeri Ocağı’nın durumu idi. Ancak içerisinde bulunduğu şartlar uygun olmadığı için bu noktada harekete geçmek için şartların olgunlaşmasını beklemek durumundaydı. Nitekim 1826 yılında Yeniçerilerin yeni bir isyan hareketi başlatmaları üzerine II. Mahmud diğer ocaklarında yardımıyla 15 Haziran 1826’da İstanbul sokaklarında şiddetli ama kısa bir savaştan sonra Osmanlı İmparatorluğu tarihindeki son ciddi yeniçeri ayaklanmasını etkili bir şekilde bastırdı. İki gün sonra, uzun süre boyunca değişime ve modernleşmeye direnmiş olan beş yüz yıllık yeniçeri birliklerinin yasal olarak yürürlükten kalktığı ilan edildi. Onun yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye isimli modern bir ordu kuruldu.²¹

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla birlikte asayiş konusunda ciddi bir boşluk doğmuş ve başta İstanbul’un güvenliği olmak üzere acil çözümler üretilmesi bir zorunluk haline gelmişti. Bu sebeple yeni ordunun asker temini, askerlik süresi, talim, kıyafet, emeklilik ve benzeri gibi konuları açıklığa kavuşturmak ve genel bir çerçeve çizmek adına 7 Temmuz 1826’da Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Kanunnamesi yayınlanmıştır. Kanunnamenin içerisinde orduya mensup nefer ve zabitlerin tekaütlükleriyle ilgili bilgiler de yer almaktadır. Kanunnamede böyle bir düzenlemenin yer alması sosyal bir kurum olan emeklilik kurumunun ciddi manada işlemeye başlamasıdır.²² Kanunnamede ordu mensuplarının tekaüde ayrılımlarıyla ilgili esaslar şu şekilde ifade edilmiştir:²³

“vakt-i hazerde hidmeti sıbkat ederek maaşa mutasarrıf olanlar ihtiyâr veyâhud ‘alil olur ise mutasarrıf olduğu maaşın nısfı ile ve eğer seferde mecrûh olup ‘amelden sâkıt olduğu cerhi iltiyâmından sonra mutahakkık olur ise maaşın sülüsânı veyâhut cerh ve istihkâka göre dahî ziyâdesiyle tekâ’üdlük câiz ola ve kezâlik mâhiyeli neferâtтан biri vakt-i hazerde ihtiyâr ve ‘alil olur ise tamâm-ı mâhiyesiyle ve eğer vakt-i seferde mecrûh olup cerhi iltiyâmından sonra amelden sukûtu mütehakkık olur ise cerh ve istihkâkına göre dahî ziyâdesiyle tekâ’üdlük tevcihi câiz olup bu vechile gerek zâbitân ve gerek neferâtın verilecek tekâ’üdlükleri ol-kimesnenin vilâyet ve memleketine münâsib mahalde nakit mesâbesinde olan münâsib ve sağmaldan i’tâ olunmak üzere serasker paşa ile nâzırın bi’l-istîrâk Bâb-ı ‘Âliye takdîm

²¹ Avigdor Levy, “The Officer Corps in Sultan Mahmud II’s New Ottoman Army, 1826-39”, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 2, Sayı 1, Ocak 1971, s. 21.

²² Mustafa Öztürk, “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusunda Emeklilik ve İhraç (1829-1840)”, *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler II*, Ankara, 1983, s. 1.

²³ Hamza Keleş, “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Kânûnnâmesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, Mart 2006, s. 233-234.

edecekleri arzları ibtidâ hekimbaşı efendiye havâle ile ol-kimesnenin cerh u 'illet ve 'amelden sükûtu keyfiyeti mu'âyene ve il'âm olunduktan sonra divân-ı sadr-ı a'zamîye çıkarılıb tensîb ü irâde olduğu sûrette hizmet-i defterîye havâle olunarak takdîm edeceği takrîr ve şürût mûcibince icâb eden tekâ'üdlüğü iktizâsına göre tevcih ve senedi tanzîm oluna ve eğer bu misillü tekâ'üdlük verileceklerin maaş ve mâhiyeleri çürük maldan verilmek lâzım gelir ise asâkire fütûru müeddâ ve hilâf-ı rızâ-yı 'âlî olacağına binâen bu husûsda defterdâr-ı 'asr bulunanlar bayağı müehhizeye müstahak olalar ve kezâlik tekâ'üdlük maddesinde ricâve şefâ'at ve hâtur ü gönüle ri'âyet maddeleri bir vechile câ'iz olmadığına binâen bu husûsda serasker (paşa) ve nâzırlar dahî kemâl-i ittikâ ve mücânebeti der-piş edeler..."

Kanunnamenin ilgili kısmı incelendiğinde tekaütlük işleminin başlangıcından sonuçlanmasına kadar geçen sürecin adım adım şu şekilde işlediği görülmektedir. Tekâütlük başvurusunda bulunacak olan nefer ya da zabıt öncelikle Bâb-ı Seraskeriye başvurmakta ve serasker paşa ve nazırın ortaklaşa kararıyla kişi hastalığı veya yarası muayene edilmek ve rapor tanzim edilmek üzere Hekimbaşına havale edilmektedir. Hekimbaşının raporu Bâb-ı 'Âlî'ye gönderilir ve sadrazamın onayına sunulur, sadrazam o kişi ile ilgili emeklilik kararını onaylarsa işlem tamamlanmış olur ve kişiye "tekaütlük beratı" verilir. Görüleceği üzere tekaütlük işlemi en üst düzey görevlilerin ortaklaşa kararı ve hekim raporu ile yürütülüyordu. Bu durum devletin konuya verdiği önemi göstermesi açısından önem arz etmektedir. Zira kanunnamenin devamında herhangi bir kayırmaya ve hak gaspına karşı görevlilerin uyarıldığı da görülmektedir. Tekâütlük beratı alan kişi yaşadığı yerin kadısına giderek beratını şer'îye siciline işletir ve maaşını almaya başlardı.²⁴

Tekaüde ayrılacak olan nefer ve zabitlerin yaralarının veya hastalıklarının askerlik yapmalarına ne derecede engel olduğu önemli bir noktaydı. Zira onlara emeklilik hakkını tanınmasını sağlayacak olan en temel kıstas sağlık durumları idi. Muharebelerde yaralanan nefer ve zabitlerin hekimbaşı muayenesinden sonra tekaüde ayrılmaları ile ilgili bir belgede Ferîk Ahmed Paşa'nın bu işle görevlendirildiği belirtilmektedir.²⁵ Asâkir-i Mansûreden tekaüde ayrılacak olanlara Maltepe'de bulunan Asâkir-i Mansûre Hastanesindeki muayenelerden

²⁴ Öztürk, agm., s. 2-3.

²⁵ "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyeden mukaddemâ muhârebede mecrûb ve alil olanların olarak bu defa' devletlü hekimbaşı efendi hazretleri ma'rifetiyle bi'l-mua'yene tekâ'üdlüğe şâyan olanların tefrîk ve tabrîr ile defter-i hâkepâ-yı âlilerine takdîm kılınmış olan zâbitân ve neferât kullarının her birilerinden inâyet ve ibsân-ı hümâyûn-ı mülûkâne buyrulan etubba-yı seniyye-i şâhâne Ferîk-i Hassa Saadetlü Ahmed Paşa bendeleri ma'rifetiyle itâ ve tak'sîm olunub merkurmların tekâ'üdlük vazîfeleri..."; bk. T.C. Cumburbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayûn, BOA, HAT., 1585-33, H. 5 R 1247 (M. 13 Eylül 1831).

sonra karar verilmekteydi. Kanunnamenin emrettiği üzere bu konuda bir hayli titiz davranıldığına dair örnekler bulunmaktadır. Örneğin, Trablusgarp'tan İstanbul'a gelip Maltepe Hastanesi'nde tedavi edilen yirmi beş neferden on birinin yaraları, illet ve özürleri dolayısıyla sıhhatyâb olamayacakları anlaşıldığı için tekaüde ayrılmalarına karar verilirken, on dört nefere de altı ay süresince memleketlerine gitme izni verilmiş, tebdil-i hava süresinin bitiminde görevlerine dönmeleri bildirilmiştir. Yaralı olan on bir neferden dördü vefat etmiştir.²⁶ Bu örnekten anlaşıldığı kadarıyla hekimbaşının bir askerin emekliye ayrılıp ayrılmayacağı hakkında verdiği rapor belirleyici olmaktadır ve sadece yaralanmış olmak emekliye sevk edilmek için yeterli değildi. Bazı neferler yaraları ya da hastalıkları tedavi edildiğinde yeniden görevlerine dönebiliyor, sadece güçten kuvvetten düşmüş, savaşmaya, tâlîm ve ta'allüme iktidarı olmayanlar emekliye sevk ediliyorlardı. Yine bir başka örnek oluşturacak belgede Asâkir-i Hassa-yı Mansûre birinci alay, birinci tabur, sekizinci bölüğünde beşinci onbaşının ikinci neferi olan Çankırlı Mehmed bin Ahmed'in alil ve araz sahibi olduğu, tâlîm ve ta'allüme iktidarı olmadığı için Hassa Hekimbaşısı Abdülhak Molla Efendi'nin²⁷ verdiği rapor ile 20 kuruş maaşla tekaüde ayrıldığı yazılmaktadır.²⁸

Yeni kurulan orduya asker olarak kaydolan bir kişi zorunlu haller dışında on iki yıl olan görev süresini tamamladığında kanunnamede yazıldığı üzere ticaret yapmak veya memleketinde ziraat yapmak, ayrıca evlenmek ister ise dirliğinden vazgeçmek şartıyla maaş almadan görevinden ayrılabilirdi. Asakir-i Mansure'den emekliye ayrılarak memleketlerine dönmüş olup da hareket kabiliyetini kaybetmemiş bulunan gönüllüler de Redif-i Asakir-i Mansure içinde yer alabilecekti.²⁹ Kanunnamede asıl vurgulanan nokta ise hastalık/yaşlılık ve yaralanma durumunda ne tür bir maaş uygulamasının yapılacağı ile ilgiliydi. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusuna mensup bir kişi ihtiyarlar veya hasta olur ise sağlıklıyken aldığı maaşının yarısını; eğer sefer sırasında veya muharebe esnasında askerlik görevini yerine getiremeyecek derece de yaralanır

²⁶ BOA, C. AS., 440-18303, H. 17 RA 1253 (M. 21 Haziran 1837).

²⁷ *Abdülhak Molla (1786-1854): Süleymaniye Tıp Medresesi'ni bitirerek müderris oldu (1801). Ağabeyi Mustafa Behcet Efendi'nin ilk hekimbaşılığı sırasında saray hekimliğine getirildi. Asâkir-i Hassa hekimbaşısı tayin edildiği yıl Selânik (1827), bir yıl sonra Yenişehir mevleviyeti, ardından Mekke (1829), üç yıl sonra ise İstanbul pâyeleri verildi. Üç kez hekimbaşılık görevine getirilmiş ve azledilmiştir; bk. Ayşegül Demirhan Erdemir, "Abdülhak Molla", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 1, 1988, s. 210.*

²⁸ BOA, C. AS., 447-18632, H. 20 M 1248 (M. 19 Haziran 1832).

²⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asâkir-i Mansûre", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, 1981-1982, s. 129.

ise maaşının üçte birini alarak emekli olabilecektir. Bunların dışında süresi gelip de ihtiyarlayan veya malul olanlara maaşının tamamı ödenerek emekli edileceklerdir.³⁰ Karadağ Muharebesinde kılıcına darbe gelmesi ve sağ koluna msket isabet etmesiyle yaralanmış olan beşinci alay, ikinci tabur, beşinci bölüğün 20 kuruş mâhîyeli neferi olan İsa oğlu Mustafa yaralarının iyileşmesinden sonra tekrar savaşırken “hengâm-ı muhârebede” yine mecruh olmuş ve göstermiş olduğu gayret nedeniyle maaşının sülüsânı (2/3’ü) olan 13 kuruş 40 akçe maaşla emekli edilmiştir.³¹

1827 yılında mevcut olan emeklilik şartlarında düzenlemeye gidilmiş ve belirli oranlarda emeklilik ödemelerinde indirim yapılmıştır. Tekaütlüğe hak kazanmış zabitler maaşlarının üçte ikisi yerine ancak yansını, neferler ise tam maaşlarının yerine üçte ikisini alacaklardı. “Fakat önceden olduğu gibi savaşta olağanüstü kahramanlık gösterme, çok ağır yaralanma gibi istisnai durumlarda bu düzenleme dikkate alınmayacak ve askere daha fazla bir oranla tekaüt maaşı bağlanabilecekti. Ayrıca, yeni düzenlemede tekaütlük talebi dilekçelerinin incelenmesinin, çok daha dikkatli yapılması istenmekteydi.”³²

Tekaüde ayrılanların maaşları Mansûre Hazinesi’nden ödenir ve tekaütlük esnasında kişilere herhangi bir toplu ödeme ya da ikramiye verilmezdi.³³ Emekliye ayrılan neferlerin ve zabitlerin maaşları doğal olarak farklılık göstermekteydi. Modern usullerle kurulan orduda yeni subay sınıfının prestiji ayrıca elde ettikleri birçok ‘sosyal menfaat’ ile ifade buldu. Kıdemli subayların ya hizmet ederken ölen ya da öylece terhis edilen askerlerine göre emekli olmaları daha muhtemeldi ve emekli subaylar genellikle iyi emekli maaşlarının keyfini çıkarıyorlardı. Bir korgeneral (Ferîk) 2.500 kuruşluk cömert bir aylık maaşla, bir albay (Miralay) 500 kuruşluk ve bir binbaşı 350 kuruşluk bir maaşla emekli olabiliyordu. Çok düşük bir ihtimalle de olsa alt kademelerden bir asker emekli olduğunda, emekli maaşı doğal olarak çok daha düşük-geçinmeye güçlükle yetecek kadardı.³⁴

Asâkir-i Mansûre ordusundan emekli olacak askerlere her zaman maaş verilmez, maaşlarının karşılığı olarak bazı vergilerden muafiyet sağlanırdı. Özellikle emekliye ayrılan askerlerin sâlyâne ve benzeri vergilerden muaf

³⁰ Keleş, agm., s. 229.

³¹ BOA, *Cevdet, Maliye (C. ML.)*, 4-142, H. 5 R 1245 (M. 4 Ekim 1829).

³² Ahmet Yaramış, *II. Mahmut Döneminde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye (1826-1839)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002, s. 160.

³³ Öztürk, agm., s. 3.

³⁴ Levy, agm., s. 38.

olduklarını gösteren kayıtlar mevcuttur. Bu muafiyetlerin en erken örneklerinden biri olan kayıta Asâkir-i Mansûre tekaütlerinden Şumnulu Ahmed'in bi'l-cümle tekâliften muâf tutulmuş olduğu görülmektedir.³⁵ Vergiden muaf tutulan bir diğer mütekaat Akhisarlı Mehmed veled-i Hüseyin'dir. Serasker Kaymakamı olan Halil Rıfat Paşa'nın takriiriyle Akhisar Naibine yazılan yazıda Mehmed veled-i Hüseyin'in avâriz ve tekâliften muaf tutulması emredilmiştir.³⁶ Serasker Hüsrev Paşa'nın daha önce katıldığı muharebede mecruh olmuş ve tekaüde ayrılmış olan Viranşehirli Arif Çavuş'un "*din-i mübîn yolunda mücadelesinden dolayı*" tekâliften muaf tutulma teklifi kabul edilmiş ve kendisine bu yolda berat tevcih edilmiştir.³⁷ Emekli askerlere vergiden muafiyet tanınması ile ilgili vereceğimiz son örnek olan Tekeli İbrahim'e ait bilgi belgeye şu şekilde kaydedilmiştir: "*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye tekâ'üdlerinden Tekeli İbrahimin emsali vechiyle memleket tekalif ve sâlyânesinden muâfiyetini hâvî bir kat'a emr ü şerîf-i âlîşân ısdârı muvâfık irâde-i seniyye buyrulur ise emr ü fermân hazret-i men lehül emrindir.*"³⁸

Tekaütlük Beratı, berat sahibi hayatta kaldığı müddetçe geçerliydi ve tekaüde ayrılan kişi öldükten sonra haklar mirasçılara geçmez ve bakmakla mükellef olduğu aile fertleri bir hak iddiasında bulunamazlardı.³⁹ Ancak Ekim 1836 yılında yapılan bir düzenleme ile binbaşı ya da daha üst bir rütbeyi taşıyan merhum subayların ailelerinin de emekli maaşına hak kazanacakları bildirilmiştir. "Ailenin hayatta kalan üyelerinden her biri ayrı bir maaş alacaktı. Erkekler, askerliğe uygun hale geldikleri on beş yaşına ulaşana kadar maaş alabiliyorlar; askerliğe kayıt olsalar da olmasalar da maaşları o zaman kesiliyordu. Eşler ve kız çocukları bekâr kaldıkları sürece maaş alabiliyorlardı. Hâssa'nın 1839 için emekli maaşı kayıtları, merhum Binbaşı Hacı Bey'in eşi Şerife Kamile Hanım ve kızı Fatma Hanım'ın her biri için 25 kuruş aylık maaş kaydetmiştir."⁴⁰

Tekaüde ayrılanların maaşlarını alabilmelerine olanak sağlayan belge kendilerine verilmiş olan tekaütlük beratları idi. Bu beratlar hemen hemen aynı tarzda hazırlanmış belgelerdi ve beratlarla askerin hangi alay hangi tabur hangi bölükte yer aldığı yazılarak başlanılırdı. Bunun akabinde hangi sebepten dolayı tekaütlüğe hak kazandığı, nerede yaşadığı, hangi vazifeyi gördüğü ve ne kadar

³⁵ BOA, C. ML, 11-473, H. 17 N 1242 (M. 14 Nisan 1827).

³⁶ BOA, *Bâb-ı Asâfî, Dîvân-ı Hümayûn Kalemi*, (A.DVN.), 3-22, H. 15 M 1260 (M. 5 Şubat 1844).

³⁷ BOA, C. AS., 9-368, H. 29 CA 1246 (M. 15 Kasım 1830).

³⁸ BOA, HAT, 317/18675, H. 29 Z 1245 (M. 21 Haziran 1830).

³⁹ Öztürk, agm., s. 3.

⁴⁰ Levy, pp. 38-39.

emekli maaşı alacağı yazılmaktaydı. Emekli maaşlarının hak sahibi olmayanlara verilmemesi; taşrada bulunanların ya kendilerinin gelecek maaşlarını alması ya da mahkemenin verdiği ilam ile gelmesi gerekmektedir. Taşrada yaşayan emeklilere böyle bir hak tanınmasına rağmen İstanbul'da oturanların bizzat kendilerinin emekli maaşlarını almaları gerekmektedir. Geçmiş emekli maaşlarını almak için İstanbul'a gelmiş olan ve maaşları masarifat hazine sergisinden karşılanan elli dört nefer ile ilgili *'Taşrada bulunan Asâkir-i Mansûre tekâ'üplerinden bu defa' Dersa'âdete bi'l-vürûd masârifât hazîne sergisinden verilmiş olan güzeste ma'âş ve mâbâyelerinin miktarıyla isimlerini mübeyyîn defterdir'*⁴¹ şeklinde kaydı tutulan belgeye göre bu elli dört nefer ve bu neferlerin memleketleri şu şekilde belirtilmiştir:

Ali b. Hüseyin Safranbolu	Şumnulu Hüseyin Ağa	Bekir b. İbrahim İslimye	Çerkeşli Mustafa Bey	Ali b. Ahmed Temürhisar	Adapazarlı İbrahim
Şumnulu Selim	İznikli Mustafa Efendi	Selanikli Ahmed Ağa	İzladili Mehmed Ağa	Ahmed b. Osman Tokad	Ahmed b. Süleyman Ürgüb
Süleyman b. Mehmed Seydişehir	Gedüslü Mehmed	Mümin b. İbrahim Çağlayık	Ulûv Mecid Erzurum	Feyzullah b. Ali Karamürsel	Kayserili Hüseyin
Yakub b. Yakub Nevşehir	Kasabalı Mehmed Ağa	Halil b. Hüseyin Yenipazar	Süleyman b. Ahmed Yenice	Ali b. Mustafa İznikmid	Emir Ali b.Habib Akşehir
Salih b. Mustafa Kastamonu	Eyüb b. Hüseyin Malkara	Emir Ali b. Murad Karinâbâd	Hüseyin b. Ahmed Bayramiç	Mustafa b. Hasan Balıkesir	Manisalı Hüseyin Ağa
Hüseyin b. Süleyman Aydın	Yürüklü Ömer Ağa	Halil b. İbrahim Borlu	Ahmed b. Mustafa Kocahisar	Mustafa b. Ahmed Konya	Süleyman b. Kadri Konya

⁴¹ BOA, *Maliye Nezâreti, Masârifât Defterleri (ML.MSF.d.)*, 422, H. 16 ZA 1254 (M. 31 Ocak 1839).

Süleyman b. Hafız Ali Konya	İbrahim b. Hüseyin Konya	Konyalı Mehmed	İsmail b. Ömer Konya	Ömer b. Memiş Konya	Veli b. Hüseyin Karaman
Ali b. Eyüb Konya	Konyalı Ali	Mustafa b. Halil Konya	Seyyid b. Yakub Konya	Osman b.Ahmed Konya	Hüseyin b. Mustafa Konya
Hüseyin b. Ali Ankara	Salih b. Mehmed Silivri	Süleyman b. Mehmed Çağlayık	Ömer b. Osman Mecidözü	Sayfa yırtık olduğu için okunamadı	Sayfa yırtık olduğu için okunamadı

Tablo 1- İstanbul'a Gelerek Geçmiş Maaşlarını Alan Neferlerin İsim ve Memleketleri

Tablodan anlaşıldığına göre, İstanbul'a emekli maaşlarını almaya gelen neferlerin memleketlerinin Anadolu ve Balkan coğrafyasının farklı yerleri olduğu görülmekle birlikte özellikle Konya, Ankara, Kayseri, Karaman, Nevşehir, Seydişehir, Ürgüp, Akşehir, Bor gibi İç Anadolu'da bulunan yerleşim yerlerinin çoğunlukta olduğu göze çarpmaktadır. Belgeden bu elli dört nefere toplamda 16.053 kuruş ödendiği anlaşılmaktadır.

Tekaüt maaşlarının ödenebilmesi için en önemli şartlardan bir tanesi maaş sahiplerinin her üç senede bir kez hayatta olduklarını ispat etmeleri zorunluluğuydu. Hatt-ı Hümayûn'da⁴² belirtilen bu şartın uygulamaya koyulduğunu 1837 yılında İstanbul'a gelerek isbat-ı vücud eden kırk beş nefer ile ilgili kayıttan anlayabiliyoruz. Bu belgede;

“Asâkir-i Mansûre tekâüdlerinden bu defa' Der'aliyeye vürüd ve isbât-ı vücüd ederek güzeste vazifelerini istidâ' ve bâ-i'lâm-ı şer'i matlûb kırk altı nefer-i mütekâ'idinin geçen elli iki senesi Cemâziyelahir guresinden işbû elli üç senesi şehr-ü saferü'l-hayrına değin mâ'aş ve mâhiyeleri olan yalnız yedi bin sekiz yüz gurûşun iktizâ iden bir kıt'a pusulası işbu takrîr-i çâkeriye merbûten takdim-i bezm-i âliyyeleri kılınmış olmağla ber-mûcib pusula kılınmadan hesâb ve tatbik olunarak meblağ-ı mezbûrun Mansûre Hazîne-i Celîlesinden itâ'sı için suretinin tanzimi hususu Mansûre Defterdânî Müşîr-i

⁴² “... merkûmların tekâüdlük vazifeleri dabi emsâllerine kıyasen tertîb olunarak defter-i mezkûrda esâmileri işaret ve terkîm olunmuş ve bunların üç senede bir defa' Dersa'âdete geliüb işbât-ı vücüd etmek ve geldikleri suretde tekâüdlük kayıtları terkîm olunacağını...” BOA, HAT., 1585-33, H. 5 R 1247 (M. 13 Eylül 1831).

Mükerrem devletlü hazretlerine havale buyrulmak babında emr ü fermân hazret-i men leh-ül emrindir”

ifadesi yer almaktadır. Kendilerine toplam da yedi bin sekiz yüz kuruş verilen bu kırk beş neferin adlarını ve memleketlerini bir tablo halinde şu şekilde göstermek mümkündür:⁴³

Yozgadlı Mahmud Ağa	Mustafa b. Cafer Kütahya	Abdurrahman b. Süleyman Kütahya	Ahmed b. Ali Yozgad
Mehmed b. Ahmed Tosya	Ali b. İsa Seydişehir	Mehmet b. Hüseyin Seydişehir	Mehmed b. Mustafa Seydişehir
Abdullah b. Hacı Ağa Kızanlık	Ali b. Ömer Temürhisar	Mehmed b. Mustafa Hadim	Kasım b. Veli Mihaliç
Sivaslı Mehmed Ağa	Süleyman b. Mehmed Kastamonu	Ömer b. Hüseyin Kastamonu	Kütahyalı Ali Efendi
Hırsovalı Osman Ağa	Hasan b. Osman Ankara	Mehmed b. Hasan Maden	Hasan b. Ali Selanik
Ali b. Abdülkerim Kangırı	Beşşirli Osman	Hasan b. İsmail Temürcü	Karahisarlı Ahmed
Süleyman b. Abdullah Pazarcık	Süleyman b. Mehmed Beşşir	Hasan b. Mehmed Ahiçelebi	Halil b. Abdullah Yalvaç
Osman b. Hüseyin Viranşehir	Pervarili Ahmed	Mehmed b. Mehmed Taşköprü	Ahmed b. Ali Bosna
Mehmed b. Ahmed İvrindi	Hasan b. Ahmed Fet(h)iyeye	Mustafa b. Ahmed Devrek	Osman b. Ali Bafra

⁴³ BOA, *Cendet Askeriye*, (C. AS.), 499/20852, 9 Rebi'ülevvel 1253 (M. 13 Haziran 1837).

Uşaklı Hasan b. Mustafa	Hasan b. Hüseyin Çorum	İznikmidli Mustafa Efendi	Abdurrahman b. Hasan Ankara
Osman b. Süleyman Üsküdar	Galatalı İsmail	İbrahim b. Halil Bosna	Kuşadalı Mustafa Ağa
Mustafa Ömer Bozok			

Tablo 2- Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'den Emekli Olup Dersaadet'e İsbat-ı Vücut İçin Gelen Neferlerin İsim ve Memleketleri

Dikkat edilecek olursa arşiv belgesinin üst yazısında kırk altı neferin İstanbul'a geldiği ifadesi yer alırken nefer isimlerinin kaydedildiği kısımda ise kırk beş neferin ismine rastlanılmaktadır. Bu farklılığın neden kaynaklandığı tam olarak bilinmemekle birlikte bir sayım veya kâtip hatası olabileceği düşünülmektedir. *Tablo 2* incelendiğinde yukarıdaki *Tablo 1*'de yer alan verilere benzer bir şekilde Anadolu ve Balkan coğrafyasının çok farklı yerlerinden tekaüt askerlerin İstanbul'a geldiği görülmektedir. Bu durum Asâkir-i Mansûre'ye asker toplanması noktasında yayılımın nerelere kadar ulaştığını göstermesi açısından da önemlidir. Belgeden, Maden (Elâzığ), Viranşehir, Pervari gibi İstanbul'a nispeten uzak yerlerden orduya asker yazıldığı da anlaşılmaktadır.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunda uygulanan emeklilik sisteminin farklı askeri birimlerde de model olarak uygulandığı anlaşılmaktadır. Cebehâne-yi Âmire Nâzırı Saib Bey'in takririne yazılan cevapta Cebehâne-yi Âmire nefer ve zabitanı için uygulanacak emeklilik esaslarının Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusuna benzer şekilde olacağı şu şekilde ifade edilmiştir:⁴⁴

“Cebehâne-yi Âmire zâbitân ve neferâtının tekâ'üdlükleri nizâmı Asâkir-i Mansûre Kanûnnâmesine tatbikan tanzim ile Cebehâne-yi Âmire kanûnnâmesine derc buyrularak zâbitân ve neferâttan birine bil-icâb tekâ'üdlük tevcihi vukuunda mücib ve muktezâsı icrâ olunmakta ise de Asâkir-i Mansûre zâbitân ve neferâtının tekâ'üdlükleri maddesi muahharen Bâ-irâde-i seniyye Tophâne-i Âmire Kanûnnâmesine tatbik kılınarak ol vecihle derdest olan Asâkir-i Mansûre Kanûnnâmesine zeyl olunmak üzere Dîvân-ı Hümâyun kalemine kayd olunub lede-l-icâb iktizâ'sı icrâ olunmakta olduğu zâhir ve bu cihetle nizâm-ı mezkûrun Cebehâne-yi Âmire hakkında dahi icrâsı lazımeden idüğü bedihî ve bâhir olmaktan nâşi keyfiyeti Dîvân-ı Hümâyun tarafına bade-l-ihrac manzûr olanları buyruldukta nizâm-ı

⁴⁴ BOA, HAT., 309-18106, H. 1245 (M. 1829).

mezkûrun bundan böyle Cebehâne-yi Âmire zâbitân ve neferâtı haklarında dahi mer'iyü'l-icrâ olması hususu muvâfık irâde-i seniyyeleri ise olbabda emr ü fermân hazret-i men leh-ül emrindir”

Uşak ve Şeyhlü Kazaları'nda Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Tekâüdlüğü

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Kanunnamesinde emeklilik ile ilgili belirtilen hususların ne şekilde uygulandığını göstermek açısından örnek olarak Uşak ve Şeyhlü kazaları seçilmiştir. Çalışmamızda kullanacağımız Uşak ve Şeyhlü Kazalarında bulunan tekaütlerin kaydedildiği defter Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Bâb-ı Defterî, Asâkir-i Mansûre Defterleri kataloğunda 38998 numarada kayıtlı olup altı varaktan oluşmaktadır. İlk iki varakta Şeyhlü Kazasında ikamet eden tekaüde ayrılmış sekiz nefere ait bilgiler, sonraki iki varakta Uşak Kazasında tezkere alarak tayin müddetinin bitiminde taburlarına gönderilecek neferler ile ilgili bilgiler ve son iki varakta Uşak Kazasında ikamet eden tekaüde ayrılmış sekiz nefer ile ilgili bilgiler verilmektedir.⁴⁵

Şeyhlü⁴⁶ Kazasında ikamet eden neferler ile ilgili bilgiler verilirken giriş kısmında “*Bâ'is-i defterdir ki Medîne-yi Şeyhlü Kazasında mevcûd tek'âüdinin karyeleri vazîfeleri isim ve şöbretleri ve bâ berât-ı şerîf ihisân buyrulmuş tek'âüdlük vazîfeleri beyân defterdir ki bervec-i âtî zîker ve beyân olundu 17 Safer 253*” ifadesi yer almaktadır.⁴⁷ Kayıtlar tutulurken öncelikle neferlerin alay, tabur, bölük bilgileri ile üstlendikleri bir görev var ise bu bilgiler yazılmış, ardından neferin memleketi ve ismine yer verilmiş, emeklilik nedeni (hastalık, yaralanma, ihtiyarlık), nerede veya hangi savaşta, nasıl/ne şekilde yaralandığı kaydedilerek ne miktar vazife ile görevlendirildiği ve hangi işle meşgul olduğu belirtilmiştir. Bu noktada özellikle neferlerin hangi nedenlerden dolayı tekaüde ayrıldıkları ile ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler verildiği görülmektedir. Örneğin Asâkir-i Mansûre Üçüncü Alay Üçüncü Tabur Birinci Bölük Beşinci Onbaşısı Numan “*kayadan düşüb fıtık illetine mübtela olduğundan*”; Birinci Alay Üçüncü Tabur Yedinci Bölük Yedinci Neferi Akbaşoğlu Süleyman v. Mustafa “*Eğriboza gider iken esnâ-yı râhda gözüne ok düşmüş olduğundan*”; Hayreddin Paşa Livasında Birinci Alay Üçüncü Tabur İkinci Bölük İkinci Onbaşının Üçüncü Neferi Mustafa v. Mustafa “*eydâsüne şiddet-i şitâda parmakları düşmüş olduğundan*”; Üçüncü Alay Üçüncü Tabur Beşinci Bölük Beşinci On Başının Onuncu Neferi Hasan v. Mustafa “*kâlenin bedeninden taş*

⁴⁵ BOA, *Dabiliye, Asâkir-i Mansûre Defterleri*, (D. ASM.d.) 38998 H. 11 L 1252 (M. 18 Ocak 1837).

⁴⁶ Şeyhlü Kazası günümüzde Denizli ili Çivril ilçesine bağlı bir mahalledir.

⁴⁷ BOA, D. ASM.d., 38998 H. 17 S 1253 (M. 23 Mayıs 1837).

düşerek sol omzuna isabet etmiş olduğundan” tekaüde ayrılmışlardır. Tekäüde ayrılan ve Şeyhlü Kazasında ikamet eden neferlere ait bilgiler bir tablo dahilinde şu şekilde gösterilebilir:

Adı	Karyesi	Görev Yeri	Savaş	Tekaüdlük Nedeni	Meşguliyeti
Ali Efendi b. Mehmed	Çivril	3. Alay 3.Tabur Kâtibi	Külefçe Muhârebesi ⁴⁸	Alil ve mecrûh olduğundan	jurnal kitâbeti
Numan	Çivril	3. Alay 3.Tabur 1.Bölük		Kayadan düşüb fıtık illetine mübtelâ olduğundan	Rençberlik
Akbaşoğ lu Süleyman v. Mustafa	Yalınlu	1.Alay 3.Tabur 7.Bölük		Eğriboza gider iken esnâ-yı râhta gözüne ok isabet etmesinden	Rençberlik
Himmet v. Mehmed	Çoylu	3.Alay 3.Tabur	Külefçe Muhârebesi	Sol bileğine kurşun isabet ettiğinden	Rençberlik
Mustafa v. Mustafa	Emircik	1.Alay 3.Tabur 2.Bölük		Eydîsüne şiddet-i şitâ parmakları düşmüş olduğundan	Rençberlik

⁴⁸ 1828 yılının haziran ayında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında gerçekleşen savaştır.

Mustafa	Yaka		Seluk ⁴⁹ Kavgası	Omuzuna kurşun isabet etmiş olduğundan	Rençberlik
Hasan v. Mustafa	Emircik	3.Alay 3.Tabur 5.Bölük	İşkodra Muhârebesi ⁵⁰	Kalenin bedeninden taş düşerek sol omzuna isabet etmesi ve alîl olduğundan	Rençberlik

Tablo 3- Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'den Emekli Olup Şeyhlü Kazasında İkamet Eden Neferler İle İlgili Bilgiler

Tabloda görülebileceği gibi, neferlerden biri Jurnal kitâbeti⁵¹ ile görevlendirilirken diğerlerinin rençberlik yaptıkları anlaşılmaktadır. Çeşitli hastalıklara veya yaralara sahip kişilerin rençberlik gibi nispeten ağır bir işi nasıl ifa ettikleri konusu da ilginç bir husustur. Burada akla emekliye ayrılmış neferlerin kendi istekleri ile mi yoksa bir zorunluluk/yükümlülük olarak mı bu görevleri ifa etmek zorunda kaldıkları? sorusu gelmektedir. Daha açık bir ifade ile bu tekaüde ayrılan neferler devletin kendilerine tahsis ettiği maaşlarla yaşamlarını sürdürmeleri mümkün olmadığından hasta ya da yaralı oldukları

⁴⁹ *Seluk/Süluk*, Girit Hanya'ya bağlı bir nahiyedir; bk. Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 143. Belgede adı geçen kavgâ/muhârebenin Yunan İsyanı neticesinde ortaya çıkan bir durum olması muhtemeldir.

⁵⁰ Belgede ismi geçen İşkodra Muhârebesi, Pirlepe civarında çıkan isyan üzerine bölgeye on bin eşkiya gönderen İşkodralı Mustafa Paşa mağlup olması ve İşkodra'ya çekilmesi üzerine yapılan mücadele olmalıdır. 1830-1835 yılları arasında devam eden isyanda Toska eşkiyasına karşı Asâkir-i Mansûre ordusu görev almıştır.

⁵¹ Fransızca kökenli bir kelime olan jurnal Osmanlı literatüründe günlük haberlerin yer aldığı gazete, günlük yazışmaların kaydolduğu defter ve bir belgede meydana gelen her türlü ilginç olayların kaydedildiği defter şeklinde tanımlanmaktadır; bk. Mehmet Zahit Yıldırım, *Osmanlı Devleti'nde Jurnal Teşkilatı (1835-1860)*, AKY Yayınları, İstanbul, 2012, s. 1. Çivril Karyesinden Ali Efendi b. Mehmed'in jurnal kâtipliği ile görevlendirilmiş olması akla okuma yazma konusunda diğer neferlerden farklı bir konumda olduğu ihtimalini getirmektedir. 60 kuruşluk maaşıyla tüm neferler arasında en yüksek emekli maaşını almasının nedeni bu görevi ifa etmesi olabilir.

halde çalışmak zorunda mı kaldılar, yoksa boş durmayıp iktisadi hayatın içerisinde küçük de olsa bir hizmet görmeye mi zorlandılar? Kanunnamede emekliye ayrılan nefer ve zabitlerin başka bir vazife ifa etmelerine dair bir ifade yer almamaktadır ama uygulamada durumun farklı bir şekilde yürütüldüğü pekâlâ düşünülebilir. Yine kanunnamede nefer ve zabıtlere tahsis edilecek olan maaşların askerlerin askerde geçirdikleri süre, ihtiyarlık, hastalık, yara durumlarının şiddeti ve benzeri durumlara göre değerlendirilmesi gerektiğine dair açık bir ifade yer almamasına rağmen defterde kayıtlı olan neferlerden her birine farklı maaşlar tahsis edilmesi de oldukça dikkat çekicidir. Defterdeki bilgiler incelendiğinde neferlere tahsis edilen emekli maaşlarının 15 ila 60 kuruş arasında değiştiği görülmektedir. Bu durumda en yüksek emekli maaşı olarak 60 kuruş alan Ali Efendi bin Mehmed'in emekli olmadan önceki maaşının 90 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Emekli olduktan sonra 15 kuruş alan bir neferin maaşı ise vazife başında iken 45 kuruştur olmalıdır.

Mezkûr defterin Uşak'ta ikamet eden tekaütler ile ilgili kayıtların tutulduğu kısım 17 Haziran 1836 tarihli dir ve;

“Bâ'is-i defter budur ki Uşak ve kurâhâsında mevcûd ve hâlâ huyûtta olan sekiz nefer-i mütetekâ'üdinin kurâları ve san'atları ve ism ve şöhret ve bâ-berât-ı şerif-i 'âlişân ve bâ fermân-ı âli ve bâ tezkere-i hazret-i seraskeri ve li-nefsi'l ihsân-ı şâhâne buyurulan müteka'idlik vazifeleri beyânı hâvî defter-i marziyeleridir ki bervech-i âtî zikr ve beyân olunur harrere fî'l-yevmi'l-Sânî min Rebî'ulevvel sene isnâ ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf'

ifadesiyle başlamaktadır. Defterde yer alan tekaüde ayrılmış neferler ile ilgili bilgileri toplu halde görülebileceğimiz tablo şu şekildedir:

Adı	Karyesi	Görev Yeri	Savaş	Tekaütlük Nedeni	Meşguliyeti	Maaşı
İğneoğlu Musa v. Mehmed	Ulugöbek Dilaveroğlu Mahallesi	1.Alay 2.Tabur 1.Bölük	Konya Muhâre besi ⁵²	Sağ dirseğinin iç tarafına kurşun isabet edip sakat olduğundan	rençberlik	20 K.

⁵² 21 Aralık 1832'de Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile Osmanlı ordusu arasında gerçekleşmiş ve Osmanlı kuvvetlerinin mağlup olup ve Kütahya'ya çekilmesiyle sonuçlanmış savaştır.

Battaloğlu Ahmed v. Mehmed	Ulugöbek Emirler Mahallesi	11.Alay 1.Tabur 2.Bölük	Mora'da Menlik ⁵³ Muhâre besi	Top çeker iken beli sakat olub dizinde sızı olduğundan	leblebici	15 K.
Hatipoğlu Osman v. Ali	Avgan	5.Alay 4.Tabur 2.Bölük mülâzım- ı evvel		Alîl ve marîz olduğundan	hidmeti yok	40 K.
Abazaoğlu Seyyid Ahmed v. Mehmed	Muharremşah	2.Alay 5. Tabur 5. Bölük	Varna Muhâre besi ⁵⁴	Sol koluna kurşun isabet edüb mahrûc olduğundan	rençberlik	13 K. 40 Akçe
Hacıoğlu Bekir v. Veli	İlyaslu	3.Alay 2.Tabur 5.Bölük	Külefçe Muhâre besi	Sol bacağundan kurşun ile yaralanmış hendekten düşüb sağ ve sol kolları mecrûh olduğundan	nim rençberlik	30 K.

⁵³ Menlik, Siroz Sancağına bağlı bir kaza merkezi olup Siroz'a on saatlik bir mesafede bulunan bir bölgedir. *Selânik Vilâyet Sâlnâmesi*, Selanik Matbaası, Selanik, H. 1303/M. 1885, s. 436. Bölge, Mora başta olmak üzere XIX. yüzyılın başlarından itibaren çıkan Rum isyanlarının uzandığı bir coğrafyadır. Belgede bahsi geçen muharebenin Asâkir-i Mansûre ordusunun isyan bölgesinde giriştiği bir mücadele olması kuvvetle muhtemeldir.

⁵⁴ Bağımsız bir Yunanistan kurdurma gayesi içerisinde olan ve başını Rusya'nın çektiği Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin Yunan İsyanlarını bastırma yöntemini bahane etmesi üzerine büyüyen olaylar Navarin Baskını ile sonuçlanmış ve Rusya Osmanlı Devleti'ne Nisan 1828'de savaş ilan etmiştir: "*Varna şehrinin Yakınçağda tanık olduğu en önemli olayların başında 1828-29 Osmanlı-Rus savaşı gelir.*" ; bk. Miyase Koyuncu Kaya, "Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Varna (1774- 1878)", *Turkish Studies*, Cilt 10, Sayı 1, Kış 2015, s. 384.

Alikuloğlu Ahmed v. Halil	Koyunbeğli	1.Alay 1.Tabur 3.Bölük	Konya Muhâre besi	Sağ ayağının topuğuna kurşun isabet edüb yaralanmış olduğundan	hâlâ yarası iltiyâm olmayub nim hidmet	20 K.
Balcıoğlu Mehmed v. Ali	Ovademirler	11. top neferi	Külefçe Muhâre besi	Sol koluna kurşun isabetiyle mecrûh olub ve esnâ-yı râhta araba çekemeyüb dizinden aşağısı sakat olduğundan	rençberlik	15 K.
Türkmenoğlu Nasuh v. Ali	Karalar	3.Alay 2.Tabur 5.Bölük 8. Onbaşı	Külefçe Muhâre besi	Sol kolundan sağır misketle yaralanmış olduğundan	Pederinin yanında rençberlik	30 K.

Tablo 4- Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'den Emekli Olup Uşak Kazasında İkamet Eden Neferler İle İlgili Bilgiler

Tabloda dikkat çeken noktalardan birisi tekaütlük sonrası memleketlerine dönenlerden her birinin çeşitli vazifeler gördükleri halde Avgan Köyü'nden Hatipoğlu Osman veled-i Ali'nin kaydında *"bir hidmeti olmayub kendi halinde"* ifadesi yer almaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla emekli olma hakkında sahip olanlar çeşitli işlerle uğraşmakta ve kendilerine tahsis edilen emekli maaşının dışında gelir elde etmekteydiler. Şeyhlü Kazası da dâhil olmak üzere tüm neferlerin farklı işlerde çalıştıkları görülürken bu neferin kendi halinde ve hiçbir hizmet görmemesi dikkat çekicidir. Alikuloğlu Ahmed v. Halil'in yarası tam olarak iyileşmediği için yarım hizmet gördüğü (ki bu hizmetin ne olduğu belgede açıklanmamıştır), Hacıoğlu Bekir v. Veli'nin ise yarım hizmet gördüğü anlaşılmaktadır. Türkmenoğlu Nasuh v. Ali'nin ise özellikle babasının yanında rençberlik yaptığının vurgulanmasının nedeni bilinmemektedir. Emeklilik tahsisatları yapılırken sabit miktarlar üzerinden ödemelerin yapılması kanunnamenin getirdiği bir kural olmasına rağmen diğer neferler gibi herhangi farklı bir vazife görmeyip kendi halinde olduğu belirtilen ve hizmet görmeyen

Avyanlı Hatipoğlu Osman veled-i Ali'nin 40 Kuruş maaş alması, hizmet görmeyenlerin veya hayatını idame ettirme noktasında hastalığı ya da yarası daha engelleyici durumda olanların farklı bir uygulamaya tabi olabilecekleri olasılığını akla getirmektedir.

Şeyhlü ve Uşak Kazasında ikamet eden tekaüt askerlerin birçoğunun muhtemelen savaş esnasında (hengâm-ı muhârebede) kurşun yarası aldıkları ve malulen emekliye ayrıldıkları göze çarpmaktadır. Bazı neferlerin ise kaleden düştüğü ve fitık rahatsızlığına tutulduğu, top çekerken sakat kaldığı, yolda giderken gözüne ok isabet ettiği, şiddetli soğuk nedeniyle el parmaklarının donmasından mütevellit rahatsızlandıkları ve bu nedenlerden dolayı emekliye ayrıldıkları kaydedilmektedir. Bu kayıtlar aynı zamanda sefer şartlarının ne derecede güç olduğunu göstermektedir.

Tezkere olarak Uşak Kazasına gelen ve tayin müddetinin bitiminde taburuna gönderilen nefer ve zabitlerin isim ve köy/mahallelerinin yazılı olduğu kayıtlar incelendiğinde yirmi biri nefer ve biri Tophane-i Amire süvarilerinden birinci taburun ikinci bölümünde ikinci Yüzbaşı Uşak'ın Dağyenice karyesinden Ali veled-i Süleyman adlı zabıt olmak üzere toplamda yirmi iki askerin bu durumda olduğu görülmektedir. Bu zabıt ve neferlerin isimleri ve hangi köy/mahallelerden oldukları Tablo 5'te verilmiştir. (bk. Tablo-5)

Neferlerden dördü Banaz Kazası'na bağlı köyler olan Oturak-ı Kebîr, Paşacık ve Corum köyünden olup, diğerleri Uşak köyleri ve mahallerinde ikamet etmektedirler. Neferlerden birisi Burhan Fakih, diğeri ise Karaağaç Mahallesinde ikamet ederken, bugün Uşak'ın ilçeleri olan Sivasslı ve Karahallı'dan da birer nefer olduğu görülmektedir.

Kayıtlar incelendiğinde bazı neferlerin taburlarına katılamama nedenleri ile ilgili isimlerinin yanında özel notlarla karşılaşılmaktadır. Örneğin Orta Karyesinden Süleyman veled-i Musa'nın hasta ve mecalsiz olduğu için iyileştiğinde taburuna gönderileceğine dair "*nâmiẓâc olub nâmiẓâcluktan olub bîmecâl olduğundan tevkîf olunub ifâkat bulundukta irsâl olunacağı*" şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Hasta ve mecalsiz olan Süleyman veledi Musa'nın dışında üç neferin isimlerinin yanına ise ölüm tarihleriyle ilgili notlar düşülmüştür. Bu neferlerden ilki, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Alaylarından üçüncü alayın birinci taburunun üçüncü bölümünde ikinci on başının birinci neferi Yapağılar Köyünden Ömer veled-i Ahmed'dir ve isminin yanında "*Meẓbûr Ömer bundan altı mâh mukaddem vefât eylediği kayıdır fî gurre-i Ramazan Sene 51*" (M. Aralık 1835) kaydı düşülmüştür. Vefat eden ikinci nefer üçüncü alayın birinci taburunun Bostancı bölümünde sekizinci on başının dördüncü neferi Tatar Köyünden İbrahim veled-i Mustafa'dır ve "*Meẓbûr İbrahimin bundan beş mâh mukaddem vefât eylediği kayıdır 11 Şevval 52*" (M. 18 Ocak 1837) şeklinde bir ifade görülmektedir. Vefat eden son nefer üçüncü alayın dördüncü taburunun dördüncü bölümünde

ikinci on başının birinci neferi Karahallı Köyünden Himmet veled-i Ahmed'dir. Kayıtta "Mezbur Himmetin bundan bir mâh mukaddem vefât eylediği kayıdır Safer 52" (Mayıs/Haziran 1836) tarihi görülmektedir. Neferlerin ölüm sebeplerinin ne olduğu hakkında defterde bir bilgi bulunmamaktadır.

Mehmed v. Yusuf Kafırviran K.	Hasan v. Mehmed Karaboli K.	Halil v. Mehmed Banaz K. Oturak-1 Kebir K.	Osman v. Salim Banaz K. Corum K	Mehmed v. Ali Sivashlı K	Ali v. Ahmed Banaz K.	Hasan v. Osman Burhan Fakih M.
Ali v. Mehmed Banaz K. Paşacık K	Osman v. Mehmed Avgan K.	Mustafa v. Mehmed Avgan K.	Ali v. Süleyman Dağyenice K.	Himmet v. Mehmet Bağbaşı K.	Mustafa v. Ali Kızılcaviran K.	Murad v. Hüseyin Karaağaç M.
Ali v. Mehmed Çarık K.	Halil v. Mehmed Kırk K.	Halil v. Salim Çalyenice K.	Mustafa v. Mehmed Banaz K. Oturak-1 Kebir K.	Süleyman v. Musa Orta K.	Ömer v Ahmed Yapağılar K.	İbrahim v. Mustafa Tatar K.
Himmet v. Ahmed Karahallı K.						

Tablo 5- Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'den Tezkere Alarak Uşak Kazasına Gelen ve Tayin Müddetinin Bitiminde Taburuna Gönderilen Nefer ve Zabıtlar İsim ve İkametleri

Sonuç

İnsanoğlunun dünya üzerinde var olduğu andan itibaren en temel ihtiyaçlarının beslenme ve güvenlik kaygısı olduğu bilinmektedir. İlk zamanlarda tehlikelere karşı canını ve bedenini koruma arzusu güvenlik kaygısının en belirgin özelliği halindeyken özellikle devlet mefhumunun ortaya çıkmasıyla birlikte sosyal güvenlik düşüncesinin de doğduğunu söyleyebiliriz. Antik dönemlerden beri devletler başta sağlık, güvenlik/asayiş, bürokrasi, hizmet ve benzeri gibi alanlarda kendi bünyesinde çalışacak olan kişilere yerine getirdikleri görev karşılığında maaş veya maaş karşılığı hayatını devam ettirebileceği bir gelir

kaynağı vermiştir. Fakat çoğu zaman görevleri ihtiyarlık, hastalık, sakatlık, azledilme gibi nedenlerle sona eren kişilerin ve ailelerinin geçimini sağlayacak bir gelir kaynağının da tahsis edildiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında emeklilik uygulamalarının tarihsel sürecinin oldukça eski olduğu söylenebilir.

Türk-İslâm geleneğinden gelen Osmanlı Devleti'nde erken modern dönemden itibaren sosyal güvenliğe yönelik birtakım uygulamaların olduğu görülmektedir. Avarız ve aile vakıfları, Yeniçeriler arasındaki tesanüdü arttırmak için orta; esnaflar arasındaki tesanüdü arttırmak için esnaf sandıkları ve çoğunlukla asker ve sivil devlet memurları için görev başında ek gelir, görev hitamında ise emeklilik maaşı olarak kullanılan arpalık uygulamaları bu geleneğin örnekleri olarak sayılabilir. Özellikle devletin ayrıcalıklı sınıfı olarak görülen askeri sınıfın tekaütlük işlemlerinin büyük bir titizlikle yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak kurumlarda görülen bozulmaya bağlı olarak başta arpalık uygulaması olmak üzere vakıflarda ve sandıklarda birtakım yolsuzlukların, düzensizliklerin ve haksızlıkların ortaya çıktığı aşikârdır. Devletin modernleşme çabalarının başlamasıyla birlikte pek çok kurumda olduğu gibi askeri kurumlarda da reformların yapıldığı bilinmektedir. Emeklilik ile ilgili geleneksel anlayışın değişimi III. Selim döneminde oluşturulan Nizam-ı Cedîd ordusunda kendisini göstermeye başlamasına rağmen modern anlamda bir askeri emeklilik sisteminin ancak Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunda hayata geçirildiğini söylemek mümkündür.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye kanunnamesinde tekaütlük işlemlerinin başlangıcından itibaren bir sistem içerisinde uygulamaya koyulmasını istendiği ve emeklilik işlemlerinin başvuru anından itibaren kimlerin onayı ile gerçekleşeceği ve nihayet bulacağı açıkça belirtilmiş olmakla birlikte uygulama noktasında kanunnamede yazılanların ne derecede hayata geçirildiği ancak arşiv belgelerindeki kayıtlardan anlaşılabilir. Bu noktada hem emekliliğe hak kazanan neferlerin belirli süreler içinde hayatta olduklarını merkeze gelerek kanıtlamalarına dair belegeler hem de emekliliğe hak kazananların ölümünden sonra bu hakkın mirasçılara devrolunmasına dair arşiv vesikalarının bulunması kanunnamedeki uygulama esaslarını destekler niteliktedir. Uşak ve Şeyhlü Kazalarındaki tekaüt olan nefer ve zabitlerin isimleri, ikametgâhları, vazife yerleri, hangi nedenle emekliye ayrıldıkları (ihtiyarlık, sakatlık, hastalık gibi), hangi savaşlarda nasıl yaralandıkları, memleketlerinde hangi vazifeyi yaptıkları ve ne kadar tekaüt maaşı aldıklarıyla ilgili bilgilerin yer aldığı Bâb-ı Defterî kataloğunda yer alan defter emeklilik uygulamalarının nasıl yapıldığını göstermesi açısından çalışmamızın temel dayanağını oluşturmuştur. Bu arşiv belgelerinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde neferlerin daha çok savaş esnasında yaralandıkları, bu savaşların önemli bir kısmının Balkanlarda gerçekleştiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Hem isbat-ı vücut hem de biriken

maaşlarını almak için İstanbul'a gelen tekaüde ayrılmış neferlerin memleket kayıtlarından yeni kurulan ordunun asker ihtiyacının hem Balkanlar hem de Anadolu coğrafyasının farklı yerlerinden karşılandığı görülmektedir. Mansûre ordusunda görev yapan askerlerin emekliye ayrıldıklarında 15 ila 60 kuruş arasında emekli maaşı aldıkları ve birçoğunun memleketlerinde rençperlik gibi ağır ama eğitim gerektirmeyecek işler yaptıkları da ulaşılan sonuçlardan birisidir. Savaşlarda yaralanan yahut hastalık neticesinde görev yapamayacak durumda olanların emeklilik hakkı kazanabilmeleri için mutlaka hekimbaşının onayına ihtiyaç duyulduğu ve Mansûre Ordusu için kurulmuş olan Maltepe Hastanesine gönderilen nefer ve zabitlerin buradaki muayenelerinin sonucunda yaraları iyileştirildikten sonra ya görev yerlerine sevk edildikleri ya hava değişimine gönderildikleri ya da emekli edildikleri anlaşılmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmada Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusundaki emeklilik ile ilgili arşiv belgeleri ve Uşak ile Şeyhlü Kazaları tekaüt defterleri esas alınarak, modern anlamda kurulmuş olan orduda emeklilik uygulamalarının ne şekilde yürütüldüğü ortaya koyulmuş ve kanunnamede belirtilen hususların uygulamada büyük oranda hayata geçirildiği görülmüştür

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul

Hatt-ı Hümayûn (HAT),

317/18675, H. 29 Z 1245 (M. 21 Haziran 1830)

309-18106, H. 1245 (M. 1829).

1585-33, H. 5 R 1247 (M. 13 Eylül 1831).

Maliye Nezareti, Masârifât Defterleri (ML. MSF. d.),

422, H. 16 ZA 1254 (M. 31 Ocak 1839).

Cevdet. Askeriye, (C.AS.)

499/20852, 9 Rebi'ülevvel 1253 (M. 13 Haziran 1837).

440-18303, H. 17 RA 1253 (M. 21 Haziran 1837).

9-368, H. 29 CA 1246 (M. 15 Kasım 1830).

Cevdet, Maliye, (C. ML.)

11-473, H. 17 N 1242 (M. 14 Nisan 1827).

Bâb-ı Asâfî, Dîvân-ı Hümayûn Kalemî, (A.DVN.),

3-22, H. 15 M 1260 (M. 5 Şubat 1844).

Dahiliye, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Defterleri, (D. ASM. d.),

38998 H. 11 L 1252 (M. 18 Ocak 1837).

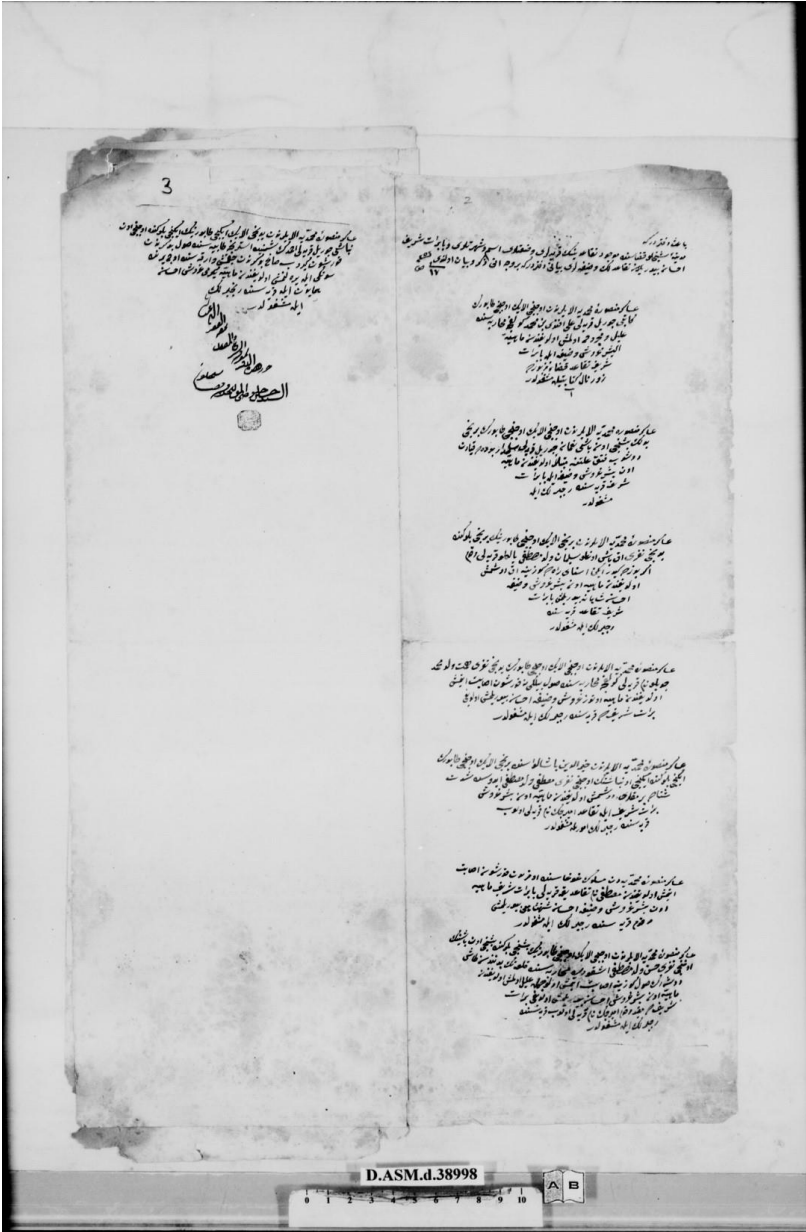
38998 H. 17 S 1253 (M. 23 Mayıs 1837).

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

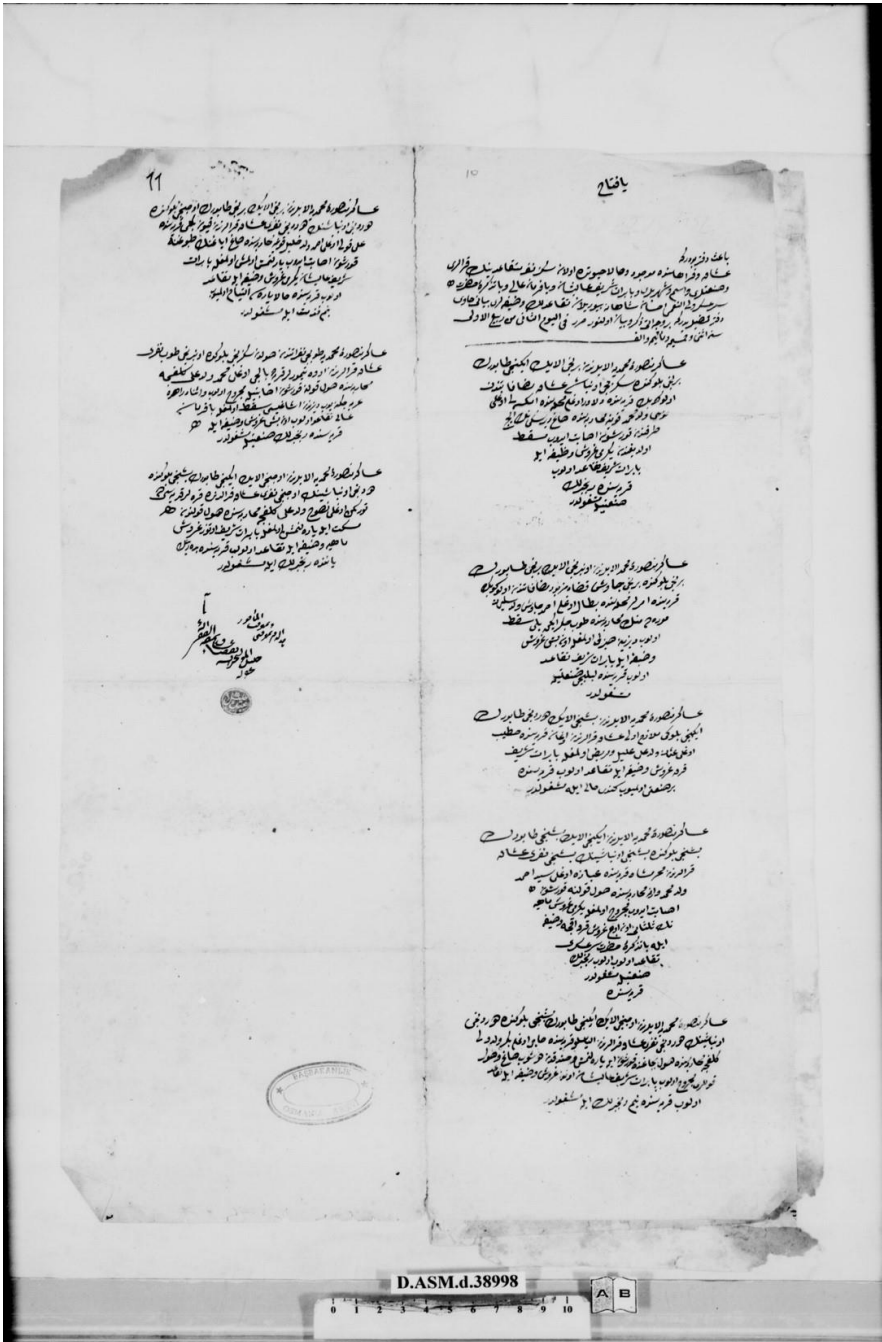
- (1993) 3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- (1995) 6 Numaralı Mühimme Defteri 972/1564-1565, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- (2011) Kavanin-i Yeniçeriyân, (Yeniçeri Kanunları), Yay. Haz. Tayfun TOROSER, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- AKBAYAR Nuri (2001) *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- BALTACI Cahit (1991) Arpalık, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 3, s. 392-393.
- DEMİRHAN ERDEMİR Ayşegül (1988) Abdülhak Molla, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 1, 1988, s. 210-211.
- DİLİK Sait (1991) *Sosyal Güvenlik*, Kamu-İş Yayınları, Ankara.
- GÖKBİLGİN M. Tayyib (1978) Arpalık, *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 592-595.
- İbnül Emin M. Kemal (1926) Arpalık, *Türk Târîh Encümeni Mecmûası*, Sayı 17, s. 276-283.
- İPŞİRLİ Mehmet (2012) Tekâüt, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 40, s. 340-341.
- KÁLDY-NAGY Gyula (1977) The First Centuries of The Ottoman Military Organization, *Acta Orientalia*, Sayı XXXI, s. 147-183.
- KELEŞ Hamza (2006) Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Kânûnnâmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1 (Mart), s. 227-240.
- KOYUNCU KAYA Miyase (2015) Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Varna (1774- 1878), *Turkish Studies*, Cilt 10, Sayı 1 (Kış), s. 383-418.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat S. (1981-1982) Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redîf-i Asâkir-i Mansûre, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, s. 127-165.
- LEVY Avigdor (1971) The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army, 1826-39, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 2, Sayı 1 (Ocak), s. 21-39.
- MANAV Nursel (2017) *Mülkiye Tekâüd Sandığı'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri (1880-1890)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MARTAL Abdullah (2000) Osmanlı İmparatorluğu'nda Emeklilik ve Buna İlişkin İlk Düzenlemeler, *Kebikeç*, Sayı 9, s. 35-42.

- MASLOW Abraham (1943) The Theory of Human Motivation, *Psychological Review*, Sayı 50, s. 370-396.
- ÖZBEK Nadir (2006) *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları/Emeklilik Gözetim Merkezi, İstanbul.
- ÖZGER Yunus (2011) *Osmanlı Ordusunda Emeklilik Sistemi ve Askerî Tekaüd Sandığı (1865-1923)*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK Mustafa (1983) Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusunda Emeklilik ve İhraç (1829-1840), *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler II*, Ankara 1983, s. 1-11.
- PAKALIN Mehmet Zeki (1983) Arpalık, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 84-87.
- (1983) Tekaüt, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 442.
- (1983) Tekaüdiye, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 441-442.
- PUL Ayşe (2020) Yeniçeri Teşkilatına Dair Bir Risale (Değerlendirme-Karşılaştırmalı Metin), *Bellekten*, Cilt 84 Sayı 301 (Aralık), s. 983-1044.
- (1885) *Selânik Vilâyet Sâlnâmesi*, Selanik Matbaası, H. 1303, Selanik.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı (1988) *Kapıkulu Ocakları I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- YARAMIŞ Ahmet (2002) *II. Mahmut Döneminde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye (1826-1839)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YILDIRIM Mehmet Zahit (2012) *Osmanlı Devleti'nde Jurnal Teşkilatı (1835-1860)*, AKY Yayınları, İstanbul.

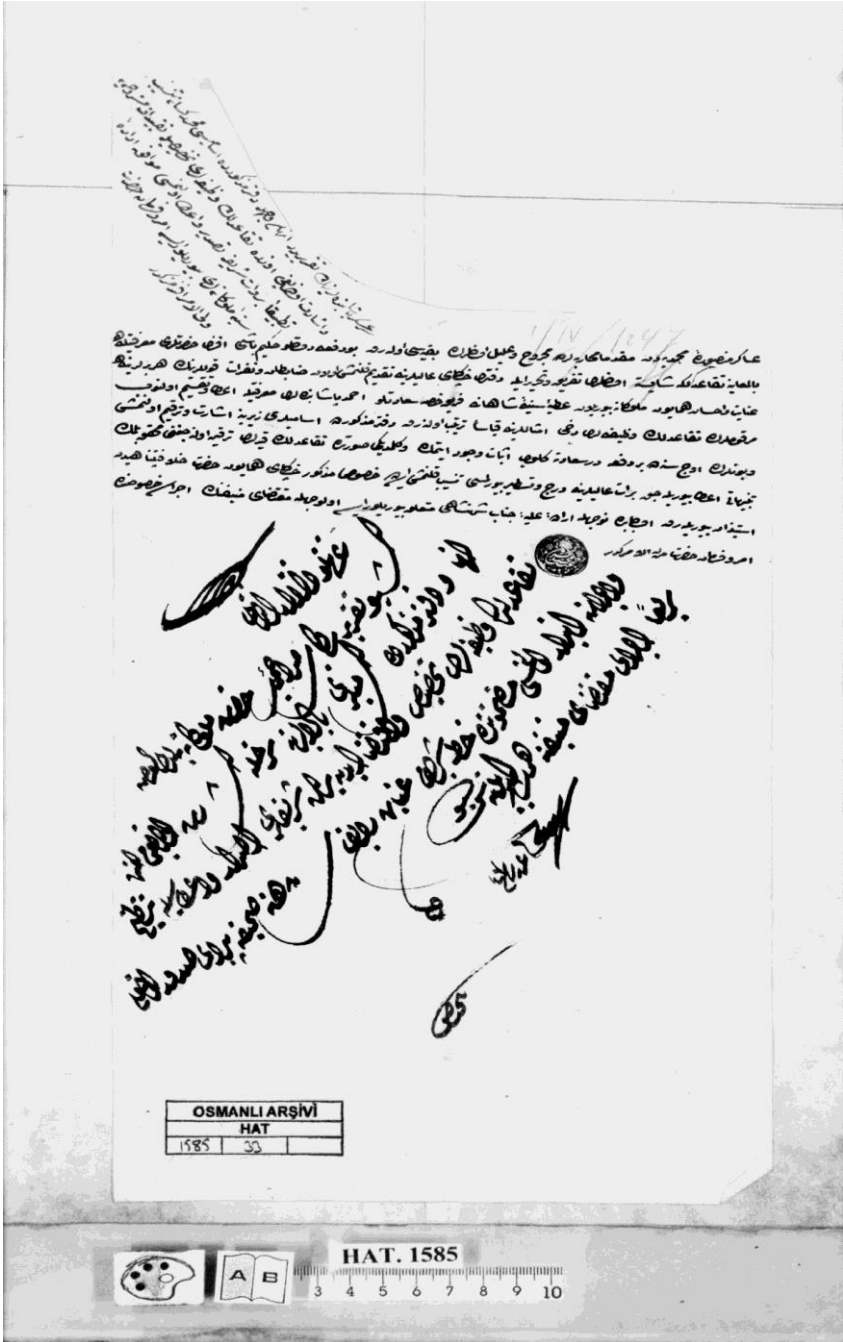
Ekler

Ek 1- Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyeden Tekâüd Olan Şeyhli Kazasında İkamet Eden Neferleri Gösteren Defter
(D. ASM.d. Bâb-ı Defteri, 38998 H. 17 S 1253 (M. 23 Mayıs 1837)

Ek 2- Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyeden Tekâüd Olan Uşak Kazasında İkamet Eden Nefrleri Gösteren Defter
(D. ASM.d. Bâb-ı Defteri, 38998 H. 2 RA 1252/M. 18 Haziran 1836)

Ek 3- Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Asker ve Zabıtlarından Yaralı ve Hasta Olanların Hekimbaşısı Marifetiyle Yapılan Muayene Sonucunda Tekâüd Edileceklerine Dair Belge